

Jak skutečně vypadal Alexandr Veliký? Jsou portréty na mincích jeho skutečnými podobiznami? Je literární popis Alexandrova vzhledu přesný, nebo nedostatečný? S odstupem 2300 let se jen těžko dobereme jednoznačného závěru. Alexandr III. byl jako vládce světa portrétován mnohokrát, avšak do současnosti se dochovaly v podstatě jen kopie kopií těchto děl. Jejich tvůrci používali vlastní invenci a byli limitováni svou zručností a talentem, popřípadě nedokonalostí použité předlohy. Samotný Alexandr si byl vědom omezených schopností tvůrců, a proto si své „dvorní“ portrétisty vybíral. Alexandrovy sochy směl sochat pouze Lýsippos ze Sikyónu, malířské portréty svěřil Apellovi z Kóu (žádný se v originále nedochoval), gemy řezal Pyrgotelés.² Podoby Alexandra Velikého jsou zachyceny na sochách, nástěnných malbách, gemách (obr. 1), bustách, reliéfech,³ mozaikách (obr. 2) a samozřejmě na mincích.⁴ Některé z nich jsou všeobecně známé a pro většinu badatelů je jejich alexandrovské určení axiomem, od kterého se odvíjí další bádání.

●□ 1: Neisova gema, 4. nebo 3. století př. Kr. (Ermitáž, Petrohrad).

●□ 2: Alexandr na výřezu z mozaiky zobrazující jeho střetnutí s Dáriem III. u Issu, římská mozaika z 1. století v Pompejích podle helénistické malby z konce 4. století př. Kr.

² SUHR, Elmer George: *Sculptured portraits of Greek statesmen with a special study of Alexander the Great*, Baltimore 1931, s. 52.

³ Podrobně např. PEJCHLOVÁ, Tereza: *Portrét Alexandra Velikého v helénistickém umění*, Praha 2013.

⁴ Přehled Alexandrových ražeb je podrobně zpracován v PRICE, M. J.: *The Coinage*.

Portréty Alexandra Velikého se od sebe navzájem liší a my je poznáváme proto, že „víme“, že se jedná o Alexandra. Přitom ze všech podobizen je pouze jediná z nich označená Alexandrovým jménem. Jedná se o Lýssipovu hermu typu Azara, nalezenou v roce 1799 a vystavenou v pařížském Louvre (obr. 3).

●□3: Herma typu Azara nesoucí na podstavci nápis ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ (Louvre, Paříž).

●□4: MAKEDONIE, Alexandr III. Veliký (336–323 př. Kr.), AR tetradrachma (26 mm; 16,82 g), nápis ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, mincovna *Amfipolis*, Price 93 (soukromá sbírka).

Za nesporné jsou považovány i mincovní portréty na stříbrné emisní řadě Alexandra Velikého, tedy portréty z deka-, tetra-, drachem a z nižších nominálů. Všechny tyto mince jsou Alexandrem „podepsané“, tj. nesou jeho jméno a část z nich i královský titul (obr. 4). Korektní popis aversu těchto ražeb je však uváděn ve tvaru *hlava Hérakla ve lvím skalpu zprava*. Opravdu Hérakla? Ne Alexandra? Proč? Na jednoduché otázky bývají velmi často nalézány složité odpovědi, avšak v tomto případě je odpověď snadná. Stejně portréty, které považujeme za Alexandrovy, byly používány na ražbách jeho makedonských královských předků, například králů Archeláa (413–399 př. Kr.; obr. 5) Amynty III. (393–370/69 př. Kr.; obr. 6) nebo Perdikky III. (365–359 př. Kr.; obr. 7). Diskuse o tom, zda lící strany Alexandrovy stříbrné emisní řady nesou jeho portrét lze uzavřít jednoznačně: ne. Ale...

●□5: MAKEDONIE, Archeláos

(413–400/399 př. Kr.), AR hémíobol (7 mm; 0,28 g), mincovna Aigai, HGC 3.1, 802 (soukromá sbírka).

●□6: MAKEDONIE, Amyntás III.

(394/3–370/69 př. Kr.), Æ tetrachalkon (16 mm; 3,92 g), nápis AMYNT, mincovna Aigai nebo Pella, HGC 3, 3831 (soukromá sbírka).

●□7: MAKEDONIE, Perdikkas III.

(365–359 př. Kr.) AE 16 (4,41 g), nápis ΠΕΡΔΙΚ, mincovna Aigai, SNG ANS 115ff. (soukromá sbírka)

Popis Alexandra je prý nejlépe zachycen Plútarchem (46–127), posuďte sami: „... přímě držení krku, jenž byl poněkud nachýlen k levé straně, a vlahost očí, to tento umělec (Lyssipos) přesně zachoval. Ale když ho Apellés maloval s bleskem v ruce, nevyjádřil věrně barvu jeho pleti, nýbrž učinil ho tmavějším a zašpiněným. Ale on byl, jak vyprávějí, bílý, a ta bělost měla růžový nádech, hlavně na prsou a na obličejí“.⁵

Zkrátka s vymřením pamětníků se vytrácelo povědomí o tom, jak skutečně Alexandr vypadal. Přežily ho však mince nesoucí jeho jméno. Jak šel čas, stalo se lícním obrazům totéž, co fotografiím osobností moderních dějin. Prohlédněte si následující obrázek a připojte k nim jména osobností (obr. 8).

⁵ PLÚTARCHOS: *Životopisy slavných Řeků a Římanů II.*, Praha 2007, s. 317.

● 8: Schématické vyobrazení (postav 20. století).

Všichni jste odpověděli bez chyby. Stačily k tomu pouhé náznaky rysů typických režimních podobizen. A teď se vžijte do pocitů uživatelů mincí, jejichž obraz se po dobu více než 50 let nezměnil! Můžete se divit, že v historických pramenech jsou mince s nápisem ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ popisovány jako drachmy s portrétem krále Alexandra?

Fixace Alexandrovy podoby podporovaná mincovním portrétem postupovala velmi rychle. Dokazuje to tzv. Alexandrův sarkofág, umístěný v Istanbulsém archeologickém muzeu (obr. 9). Precizní provedení reliéfu zdobí místo posledního odpočinku Abdolamyna, vládce města Sídónu, zemřelého v roce 311 př. Kr. Úroveň uměleckého zpracování vedla k mylné domněnce, že se v sarkofágu ukrývalo tělo samotného Alexandra. Ten je na sarkofágu zobrazen na levé části hlubokého reliéfu. Alexandrův jezdecký portrét zcela nezakrytě vycházel z běžných, ovšem virtuózně provedených obrazů z Alexandrových nominálů!

● 9: Tzv. Alexandrův sarkofág (Istanbulské archeologické muzeum)
a líc Alexandrovy tetradrachmy (foto Luboš Král).

Zkrátka a dobře, zatímco obrazy nebo sochy, a tím spíše gemy prstenů a pečeti, byly určeny pro úzký okruh pozorovatelů, mince ovlivnily paměť statisíců Alexandrových současníků natolik, že se z hlavy Hérakla stal portrét krále Alexandra. Jak jinak si máme vysvětlit skutečnost, že stejný obraz umísťovali na své ražby i králové, kteří se odvolávali na moc velkého vládce a snažili se navázat na jeho odkaz? Héraklovy portréty začaly být vnímány jako Alexandrovy podobizny a jako takové je používali jako nosné motivy pro vlastní stříbrné ražby všichni významní panovníci první generace helénistických vládců – diadochů: Alexandrův bratr Filip III. (323–317 př. Kr.; obr. 10), thrácký král Lýsimachos (323–281 př. Kr.; obr. 11), král Asie Seleukos I. (323–281 př. Kr.; obr. 12) a egyptský král Ptolemaios I. (323–279 př. Kr.; obr. 13) ve variantě se sloním skalpem.

●◻ 10: MAKEDONIE, Filip III. Arrhidaios

(323–317 př. Kr.), AR tetradrachma (26 mm; 16,72 g), nápis ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, mincovna *Babylón*, Price P189 (soukromá sbírka).

●◻ 11: MAKEDONIE, Lýsimachos

(323–281 př. Kr.), AR tetradrachma (27 mm; 17,02 g), nápis ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, mincovna *Kolofón*, Price L22 (soukromá sbírka).

●◻ 12: ASIE, Seleukos I. Níkátór

(323–281 př. Kr.), AR tetradrachma (26 mm; 17,03 g), nápis ΣΕΛΕΥΚΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, mincovna *Sardy*, SC 3,3a (soukromá sbírka).

●◻ 13: EGYPT, Ptolemaios I. Sótér

(323–279 př. Kr.), AR tetradrachma (27 mm; 16,91 g), nápis ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, mincovna *Alexandrie*, Svoronos 39, pl. II/18–19 var. (soukromá sbírka).

Nedosti na tom. „Alexandrův“ portrét používali i králové druhé generace, tzv. epigoni, seleukovský Antiochos I. Sótér (271–261 př. Kr.; obr. 14) a makedonský Démétrios I. Poliorkétés (294–288 př. Kr.; obr. 15). Dokonce i Démétriovův syn Antigonos II. Gonatas (276–239 př. Kr.; obr. 16) se na svých

vysoce vzácných tetradrachmách přihlásil k alexandrovské tradici! A abychom nezůstali na pochybách, kdo nebo čí tvář je zobrazena na portrétu se lvím skalpem, označil na pamětní minci proklamující jeho neexistující příbuzenský vztah s Alexandrem o 150 let později baktrijský král Agathoklés (175–165 př. Kr.; obr. 17) stranu s portrétem nápisem *Alexandr syn Filipův*. Kromě těchto vzácných mincí uvádějících jejich vlastní jméno vydávali všichni uvedení panovníci masivní emise čistě alexandrovských typů s nápisem ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ve snaze umístit je co nejvýhodněji na zavedeném trhu. Docházelo tím k paradoxní situaci, kdy měny znepřátelených států byly shodné a tím i berné na všech územích!

●◻ 14: **SÝRIE, Antiochos I. Sótér**
(271–261 př. Kr.), AR tetradrachma
(28 mm; 16,34 g), nápis ΑΝΤΙΟΧΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ,
mincovna *Antiochie nad Tigridem*, SC 120.6a
(soukromá sbírka).

●◻ 15: **MAKEDONIE, Démétrios I. Poliorkétés**
(294–288 př. Kr.), AR tetradrachma
(25 mm; 17,00 g), nápis ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, mincovna
Tyros, Newell 27
(soukromá sbírka).

●◻ 16: **MAKEDONIE, Antigonos II. Gonatas**
(276–239 př. Kr.), AR tetradrachma
(26 mm; 16,69g), nápis ΑΝΤΙΓΟΝΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ,
mincovna *Pella*, Price tab. CLVIII/E
(soukromá sbírka).

●◻ 17: **BAKTRIE, Agathoklés Dikaios**
(175–165 př. Kr.), AR tetradrachma
(28 mm; 16,83 g), nápis na aversu ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
ΤΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ, nápis na reversu ΑΓΑΘΟΚΛΕΟΥΣ
ΔΙΚΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΟΝΤΟΣ, mincovna *Baktra*,
Mašek 7,10 (foto CNG inc.).

Za použitím vazby Héraklés (Alexandr) na líci a osobní jméno vydavatele, popřípadě s královským titulem, lze vidět ještě jeden důležitý faktor – ostych a možná i respekt k mrtvému králi. Královský titul náležel po Alexandrově smrti jeho staršímu bratru Filipovi III. Arrhidaiovi, přihlouplé loutce v rukou regenta Antipatra. Po jeho zavraždění Antipatrovým synem Kassandrem v roce

317 př. Kr. titul osiřel. První, kdo jej začal používat, byl Alexandrův generál Antigonos I. Monoftalmos se synem Démétriem I. Oba se nechali provolat králi po vítězné námořní bitvě u ostrova Salamíny nad egyptským Ptolemaiem I. v roce 306 př. Kr. Po nich následovaly královské proklamace Ptolemaia, Seleuka, Lýsimacha a Kassandra (který se však jako jediný „podepisoval“ pouze svým jménem bez titulu). Je možné, že popisované ražby (obr. 11–16) vznikly právě v této době a třem nejodvážnějším z nových králů, Démétriovi, Ptolemaiovi a Lýsimachovi, posloužily jako předstupeň pro změnu portrétu a umístění vlastní tváře na výsostné místo na mincích. Nevědomky tak zahájili více než dvoutisíciletou tradici mincovních (respektive medailérských) obrazů, spočívající v kombinaci portrétu emitenta na líci a ochranného božstva či zemského znaku na rubu.

Z podobných pohnutek zřejmě vznikly i alexandrovské ražby se jmény krále Paionie Audóleonta (315–285 př. Kr.). Audóleón byl synem jednoho z Alexandrových generálů a tchánem épeirského krále Pyrrha (obr. 18). Zatímco tato ražba může dokumentovat přehnané ambice nebo nedostatek štěstí jejího vydavatele, mince se jmény illyrského vládce Monúnia I. (305/300–280/275 př. Kr.; obr. 19) a thráckých králů Kersibaula (272–260 př. Kr. nebo 260–240/230 př. Kr.; obr. 20) a Kavara (260 nebo 240/230–218/213 př. Kr.; obr. 21) svědčí pouze o snaze přitáhnout do země středomořský obchod a díky obecně uznávané minci učinit své království atraktivním pro kontinentální obchodníky.⁶

●◻ 18: PAIONIE, Audóleón (315–285 př. Kr.), AR tetradrachma (27 mm; 16,80 g), nápis ΑΥΔΩΛΕΟΝΤΟΣ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, neznámá lokální mincovna, Price tab. CLVIII/G (Britské muzeum, Londýn).

●◻ 19: ILLÝRIE, Monúnios I. (305/300–280/275 př. Kr.), AR tetradrachma (26 mm; 17,2 g), nápis ΜΟΝΟΥΝΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, mincovna *Dyrrhachion*, Price tab. CLVIII/H (Národní knihovna, Paříž).

⁶ Thrácké mincovny používaly alexandrovské motivy až do poloviny 2. století př. Kr., ovšem bez dynastické konotace. Alexandrové mince byly berné po celém Středomoří a stejně tak i na barbarských územích, rozprostírajících se na pláních sousedících s Černým mořem.

●□ 20: **THRÁKIE, Kersiboulos**
(272–260 př. Kr. nebo 260–240/230 př. Kr.),
AR tetradrachma (26 mm; 17,2 g),
nápis ΚΕΡΣΙΒΑΥΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ,
mincovna *Apros*, Price tab. CLVIII/J
(Britské muzeum, Londýn).

●□ 21: **THRÁKIE, Kavaros**
(260 nebo 240/230–218/213 př. Kr.),
AR tetradrachma (28,8 mm; 16,35 g),
nápis ΚΑΥΑΡΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ, mincovna *Kabylé*,
Price tab. CLVIII/I
(Mincovní kabinet, Berlín).

Z obrazu Hérakla se s ubíhajícím časem stal portrét Alexandra Velikého. Je možné, že jednotliví řezači ražebních želez upravovali rysy Héraklovy tváře, takže se Héraklés postupně změnil v podobiznu velkokrále. Existují ale skutečné mincovní portréty krále Alexandra III.?

●□ 22: **BABYLÓNIE, Alexandr III. Veliký**
(336–323 př. Kr.) AR dekadrachma
(30,6 mm; 37,72 g), na reversu monogram BA,
mincovna *Babylón*, Price tab. CLIX/G
(foto ANS).

Alexandr je s největší pravděpodobností zobrazen na vysoce vzácné dekadrachmě, připomínající bitvu u řeky Hydaspés s indickým králem Porem (324 př. Kr.; obr. 22). Ze stojící postavy třímající okřídlený blesk však nelze vyčíst individuální rysy. Převratná však byla identifikace portrétu na jinak nezajímavé měděné minci nalezené v egyptské Sakkáře. Tato světoznámá lokalita sloužila jako nekropole antické Memfidy, města, z jehož mincovny vycházely ražby Alexandra i prvních Ptolemaiovců. Mince nese na lici portrét, který se vůbec nepodobá jinak striktně užívaným zobrazením Ptolemaia I. nebo olympského Dia. Hlava muže v perské královské tíře (obr. 23) nápadně připomíná portrét z Lýssipovy hermy! Je možné, že se na drobné, ve své době téměř bezcenné

● □ 23: EGYPT, Alexandr III. Veliký
 (336–323 př. Kr.) AE 8, mincovna *Memfis*,
 Price 3960a.

ražbě,⁷ zachovala skutečná podoba velkého krále starověku? Pokud ano, kterým směrem mají numismatici napřít síly, aby tento centimetrový korodovaný předmět vystřídal v lidských myslích krásně provedenou mozaiku z italských Pompejí? A je to vůbec potřeba? Vždyť Alexandrovu tvář všichni známe...

⁷ PRICE, M. J.: *The Coinage*, č. 3960a,b.